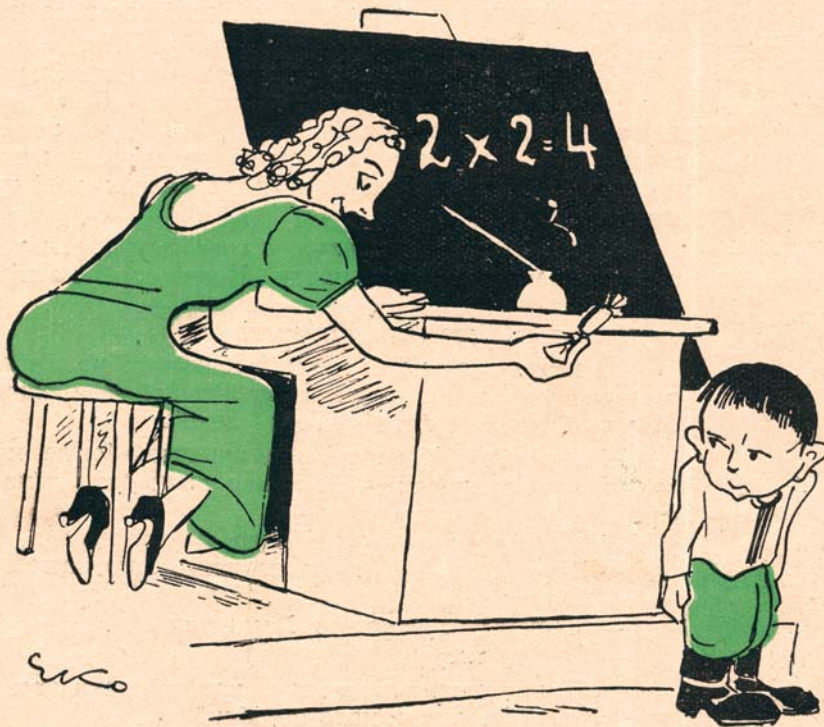

§ 36. ЗАХІДНІ УКРАЇНЦІ: ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ

74

ПІДОЗРІЛІ ЦУКОРКИ

Деякі учителі давали дітям цукорки, щоби підписували батьків на декляраціях за польською школою.

— Маш дзецко цукерка!

— Е, а може то знов скажете підписати татуня на тій декляції...

Карикатура із західноукраїнського часопису «Комар». 1933 р.

75

Погляд дослідника

Наслідком закону 1924 р.* стала ліквідація більшості державних загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання. У 1925/26 р. ще було 1279 таких шкіл, у 1936/37 р. вже тільки 496. Зате кількість утравістичних зросла з 1426 до 2710...

Це була справжня боротьба за душі. Польський історик, який знає історію бороть-

би [поляків] за освіту рідною мовою в усіх іноземних займанщинах, може відчувати тільки сором, вивчаючи документи про становище українського шкільництва в Польській Речі Посполитій, яка – у мріях багатьох її творців – мала стати державою справедливості щодо всіх її громадян.

Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodow. Warszawa, 1985. – S. 95.

* Польський сейм під тиском націонал-демократів 1924 р. ухвалив закон про переведення українських народних шкіл на навчання двома мовами.

76

Погляд очевидця

Українські посли добилися в сеймі закону, що коли батьки принаймні 40 дітей внесуть до шкільного інспекторату декларації за навчанням української мови в школі, влада мусить таке навчання ввести. Газети почали кампанію щодо збирання підписів. Я виписав зі Львова декларації та й рушив од хати до хати. Душа раділа, коли вмовляння кінчалося кресленням хрестиків на місці підписів. Село з Заболотям начисляло 114 хат, то я досить швидко зібрав підписів більше, як треба, і завіз шкільному інспекторові у гміну [назва адміністративної одиниці] Верба.

А через пару днів почали нам усім давати «школу».

Ото вкочувались роверами на подвір'я двох чи трьох поліцаїв та й починали господаря випитувати: що чувати, пощо йому українська школа? Потім «владза» помічала нелад – сміття на подвір'ї, неприв'язаного собаку – писала протокол, культурно прощалася і переходила до сусіда. Не пропустила жодного дядька, що піддався моїй намові. Через пару

днів солтис доручив правопорушникам карні накази з гміни по 5, 10 і 15 злотих. Мені, як «зачинщиківі», вліпили найкращу порцію – 50 злотих... Батьки кляли «дурня з Заболотя», дехто боронив, кленучи владу, а я кілька місяців у селі не з'являвся, щоб люди матом не крили.

Сивіцький М. Записки сірого воляняка. – С. 20.

77

Погляд очевидця

У 1936 р. злучено польську й українську школу разом, почавши від четвертої класи включно, і створено одну, семикласову школу... На місце директора прийшов польський військовий старшина в ранзі поручника; називався Голяж. Решта учителів були поляки...

В злученій школі дуже часто доходило до сутичок і бійок поміж українцями й поляками; деколи втручалася поліція, а також польські стшельци з кольонії.

Малярчук Я. Школи // Село Конюхи: козацьке гніздо. – Нью-Йорк: Видання Комітету с. Конюхи, 1992. – С. 62–63.

1. Розгляньте карикатуру 74 з українського сатиричного часопису «Комар». Як ви розумієте її зміст? На яку реакцію сподівались автори карикатури та редакція, подаючи її на сторінках часопису? Яке явище вона відображала?

2. Ознайомтеся із джерелом 75. Як ви розумієте вираз автора «Це була справжня боротьба за душі»? Чи тільки у Польщі точилася така боротьба (пригадайте § 30 «Освіта і політика»? Чому автор вважає, що «польський історик може відчувати тільки сором» за становище українського шкільництва?

3. Яку інформацію про шкільну політику надають джерела 76–77? Які методи застосовувала польська влада у «боротьбі за душі»?

78

Погляд дослідника

Улітку 1930 р. ворожнеча між українським селянством і польськими колоністами досягла критичної точки. Галичиною прокотилася хвиля підпалів майна польських осадників. Всього було зареєстровано близько 300 актів «саботажу». Польська влада і преса оголосили головним організатором підпалів Українську військову організацію, незабаром і сама УВО взяла на себе відповідальність за них...

Під приводом боротьби з «українськими терористами» уряд здійснив жорстокі погроми мирного населення. В середині вересня великі підрозділи польської поліції та кавалерії вдер-

лися в галицькі села для «пацифікації» («заспокоєння»), яка охопила близько 500 сіл.

Історія України / Відп. ред. Ю. Сливка. – С. 274.

79

Офіційний документ

З промови депутата Здзіслава Сторонського в польському сеймі при розгляді питання про «пацифікацію»

...Якщо хтось тут, у цій палаті чи деінде говорить про утиски чи репресії стосовно українців на території Східної Малопольщі, то він говорить це на підставі повного незнання фактів або з повністю усвідомленою злою волею.

Sprawozdania stenograficzne Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Okres III. – 7 posiedzenie z 26–27.I.1931. – Ł. 22.

80

Погляд учасника подій Зі спогадів Григорія Королишина

В половині жовтня 1930 року, жахлива польська експедиція 8-го полку уланів прибула до Конох.

Село Конохи було дуже велике, поділене на три частини: Містечко, Середина і Кут. У тому розлогому селі в кожній частині була кооперація. Перша була зруйнована на містечку. Друга руїна була – на Середині – ще гірша. Там відібрано життя трьом мужчинам і двом дівчатам. Третя була кооперація «Вигода» на Куті. Я, тоді ще малолітній 15-річний хлопець, з кооперації «Вигоди» не втівав, а як незламний мур залишився пильнувати своєї роботи.

...Першим війшов найстарший над тими катами чортовина, себто старшина на вигляд дуже гарний, підсвистуючи собі. Він підсміхнувся, подивився мені в очі, а тоді почав мене своєю гарапою бити так, що з болів мені аж в п'ятах іскри виходили, й за кожним ударом казав мені сміятися. Ах, Боже милий, з тих болів я вже не видів, де стояв.

Скінчивши бичування, він обернувся до дверей і звелів своїм грабіжникам все розкидати і усі кооперативні товари змішати на руїну. Як вже все зруйнували, ще лишалась 20-літрова банька нафти, і її двоє з тих опришків піднесли догори вище мене й почали мене тою нафтою обливати. Тоді старшина ще тою гарапою кілька разів припік мені, і викрикуючи: «Вставай, ти, гайдамако!» Я через сили зачав підводитися під його копняками, а заледве став він, витяг з своєї кишені запальничку і узявся мене знизу підпалювати. Як вже мені штани почали горіти по ногах, я вискочив з кооперації надвір і кинувся в рів, у болото. А вони всі стали вслід вигукувати: «Українська кооперація дала ці вигоде».

По скінченню того грабунку поприходили мужчини та жінки, і ми почали цілій руїні давати лад, тож кооперація «Вигода» продовжувала існувати – хоч, звичайно, мало що доброго можна було сподіватись після такого погрому... То не потривало довго – всього один тиждень. Люди знову нарobili в селі шелесту, бо приїхала друга банда – польська поліція. Господи! Що вже та жандармерія виробляла не тільки з коопераціями, а й по цілому селі! Не одному мужчині й не одній жінці відібрали життя або страшного каліцтва, страшних мук завдали.

Королишин Г. Польська пацифікація українців у Галичині в Конохах 1930 року // Село Конохи: козацьке гніздо. – С. 136–138.

81

Погляд очевидця Зі спогадів Т. Бульби-Борвця

Офіційно кадет (концтабір у Березі Картузькій*) мав назву «місце відокремлення». Людей туди замикали так, як і у більшовиків – без юридичної процедури, званої у цивілізованих країнах. Без вироку суду, на бажання лівої ноги якогось «держиморди». Термін ув'язнення невідомий. Кожні три місяці в'язням давали нові присуди на наступних три місяці.

Харчовий пайок був не цілком голодоморний, але постійне «бігом» та тяжка праця виснажували людей до того, що вони падали з ніг. Коли ввечері, повернувшись з роботи, знову треба було бігти в казарму, я не мав сили підняти ноги на східці. Люди падали, але один через одного дерлися угору, бо постійно свистіла гума та лунали дикі вигуки «бігом»...

Чого цим домоглася Польська держава – я не знаю. Думаю, що окрім ганьби – нічого.

Бульба-Борвець Т. Армія без держави. – Львів, 1993. – С. 28.

4. Чому, на вашу думку, ворожнеча між українським селянством і польськими колоністами досягла критичної точки саме у 1930 р.? Чому саме польські осадники стали об'єктом підпалів? Чому польський уряд називав свої дії «пацифікацією» (джерело 78)? Як оцінювали ситуацію офіційні польські політики (джерело 79)?

5. Які почуття викликають у вас джерела 80–81? Чим були викликані такі дії польських властей? Яку мету вони переслідували? Чи можна вважати такі дії адекватними? Як у такій ситуації повинна була діяти влада в демократичній державі?

6. Дайте відповідь польському депутату (джерело 79) від імені українського (врахуйте, що підпали маєтків все ж таки мали місце).

* У 1934–1939 рр. польський концтабір для політичних в'язнів, переважно українців (членів ОУН та комуністів).

82 Офіційний документ

Український народ є у неволі. Щоб став він вільним і створив власну державу, мусить усунути ворогів із своїх земель...

Можна цю ціль досягнути самим терором? Ні! Це можна досягнути повстанням і війною... Однак тим не менш, терор є конечний, бо вистворюючи стан провізорії*, підриваючи силу ворожої держави та не даючи ворогові закріпитися на землі поневоленого народу, терор підготовлює підложе до остаточної розправи над ворогом, в якій мають брати участь широкі маси. Значіння терору лежить передусім у його характері, як засобу самооборони поневоленого народу перед безправствами ворога...

Тому терор не є єдиним засобом, а одним із засобів боротьби українського народу з окупантами й це засобом помічним.

Українська Військова Організація і терор
// Сурма [орган УВО], 1929. – Число 4.

83 Погляд очевидця

Це були не тільки слова. Націоналісти вбили у 1934 р. директора української академічної гімназії у Львові, в минулому – старшину УГА Івана Бабія, за те, що той забороняв своїм учням вступати в ОУН.

Цит. за: Кульчицький С.В. Україна між двома війнами. – С. 310.

84 Погляд дослідника

Терор УВО-ОУН був спрямований не тільки проти зовнішнього, а й проти внутрішнього ворога, насамперед проти тих, хто виступав за нормалізацію відносин з польським урядом. Всього за 1921–1939 рр. націоналістичне підпілля провело 63 замаху. Їхніми жертвами стали 25 поляків, один росіянин і

один єврей; більшість – 36 – були українцями (з них лише один комуніст)!

Грицак Я. Нарис історії України... – С. 199.

85 Погляд дослідника

Без сумніву, найбільш відомою бойовою акцією ОУН стало вбивство 15 червня 1934 р. польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького – у відомосту за його активну участь у пацифікації.

Для польського уряду і суспільства замах на Перацького був приголомшливою подією – адже це сталося на очах польської столиці. Вбивство міністра і опісля голосний процес над 12 членами ОУН, що тривав від 18 листопада 1935 р. по 13 січня 1936 р., довели польській спільноті, що українська проблема не є німецькою вигадкою чи інтригою, коли молоді люди готові покласти своє життя задля добра українського народу.

Гунчак Т. Україна.
Перша половина ХХ ст. – С. 217.

86 Погляд очевидця

Зі спогадів члена ОУН про акцію проти польських колоністів (1937 р.)

Хтось зібрав групу людей і подався на польську колонію коло села Дмитрова. Там наказали всім колоністам запакувати своє добро на вози і ще до схід сонця виїхати на захід, на свою польську землю. Якщо ні, згинуть. Твердий наказ, як доля поневоленого народу. Відчули чужі люди погрозу й поспішно завантажили своє добро, а хлопці ще й допомагали, щоб швидше виїхали на битий шлях на Холоїв.

До сходу сонця вже не було колоністів, не стало і їхніх хат, все було здемольоване. Не стало гнізда, до якого могла б повернутися чужа птиця.

Казанівський Б. Шляхом Легенди: Споми-ни. – Лондон, 1975. – С. 25.

7. Як ви розумієте поняття «терор»? Яке місце відводить терору УВО (джерело 82)? Чим це пояснюється? Чи задовольняє вас це пояснення? Як ви ставитеся до позиції УВО? Чи терор може бути засобом національно-визвольної війни?

8. Ознайомтеся з інформацією із джерел 83–85. Хто став об'єктом терору? Чому? Як ви думаєте, якою була реакція української громадськості до вбивств Перацького та Бабія? Поясніть.

9. Як ви думаєте, чому ОУН організувала акції проти польських колоністів (джерело 86)? Які методи використовувалися при цьому? Чи можна це вважати терором?

* Тимчасовості.

87

Офіційний документ

Із постанови спільного засідання президій Українського національно-демократичного об'єднання і Української парламентної репрезентації (13 липня 1934 р.)

...Під впливом шкідливої, безвідповідальної і безконтрольної діяльності конспіративної Організації Українських Націоналістів (ОУН) анархізується, атомізується і забігається щораз більше внутрішнє українське життя... Засада перманентної національної революції, акти індивідуального терору... та акти саботажів як засоби боротьби у службі цієї ж засади, стосовані через ОУН, наносять необчислимі шкоди життю і розвиткові української нації. Втягання нелітньої молоді в підпілля, стосування неморальної засади, що всі засоби добрі в боротьбі зі своїми і чужими, довели до розкладу і повної анархізації самого підпілля. Масове самовинищування людей, без ніякої користі для нації в теперішності та зі шкодою для неї у майбутності, поширення провокації – отсе страшні жалюгідні наслідки діяльності ОУН. Поведінка ОУН утруднює, а то й унеможливорює конструктивну працю українських освітніх, господарських і політичних організацій, йде на руку польським екстермінаційним течіям у відношенні до українського народу і веде націю на небезпечний шлях політики катастроф. Діяльність ОУН є з національного погляду позбавлена всякого політичного змісту та є в своїх наслідках шкідлива.

Діло. – 16 липня 1934 р.

88

Погляд очевидця

Я жадібно ловив кожну вістку про таємничі підпали державних скирт, про сутички підпільних воїнів із польською поліцією. Назва УВО чи ОУН була страшна й таємнича, а одночасно стала для мене дуже притягаюча й рідна. Мені здавалося, що я справді є одним з тих таємничих воїнів, які не дають спокою окупантові.

Чим більше ходило чуток про бойові акції УВО й ОУН, тим більше росло моє бажання стати дійсним вояком підпілля, членом ОУН, дарма, що за це слово польський суд карав десятками років важкого ув'язнення.

Казанівський Б. Шляхом Легенди. – С. 16.

89

Погляд очевидця

До 1930 року політика завойованої України була репрезентована трьома концепціями: комуністичною – у рамках СРСР, республіканською та монархічною – в еміграції. У тридцятих роках на обрії антикомуністичної української політики з'являється третя концепція – вождівського націоналізму на зразок модного на той час західноєвропейського фашизму...

Якби український націоналістичний рух тотально не заперечував усіх інших світоглядів і базував свою ідеологію та програмову дію не на авторитарному вождизмові, а на основі ширшої репрезентації на зразок західних вільних країн, то тоді напевно, усі українці були б влилися в його ряди. Але так не було. Націоналісти починали історію цілого світу від себе. Ось чому багато українців, і я в тому числі, не влилися у русло вождівського націоналізму, хоч він на початку мені дуже імпував масштабом свого розмаху, прекрасною організованістю та зразковою дисципліною.

Бульба-Боровець Т. Армія без держави. – С. 15.

90

Погляд очевидця

Після 1929 року почався процес глибоких змін у психіці народних мас, зокрема серед молоді. Розповсюджені невидимими руками перші летючки ОУН сприймалися по селах, немов нове об'явлення. Перші масові виступи проти польських окупантів улітку 1930 року (акція палення польських фільварків), а слідом за тим карні експедиції польських військових відділів на села – розбудили народ.

У тій атмосфері лицарська смерть на польській шибениці двох бойовиків УВО-ОУН Дмитра Данилишина та Василя Біласа у грудні 1932 року була тим струсом, який остаточно завершив цілковите моральне й духове пробудження та переродження дослівно найширших народних мас. В усьому краю проголошено стан всенациональної жалоби. Затихли веселі співи, забави, гульня. Для розгорнення українського націоналістичного руху настала надзвичайно сприятлива пора.

Макар В. Когорти хоробрих // Життя і смерть полковника Коновальця. Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії. – Львів, 1993. – С. 96.

10. Зверніть увагу на авторство та час написання джерела 87. Що саме засуджується у документі? У чому, з точки зору членів УНДО, є найбільша шкода діяльності ОУН? Чому вона оцінюється як безвідповідальна?

11. Чим саме приваблювала українську молодь діяльність ОУН (джерело 88)? Чи поділяєте ви таке ставлення автора? Чому?

12. Що Т. Бульба-Боровець (джерело 89) називає «вождівським націоналізмом»? Чому автор не влився в його русло? Поясніть.

13. Як ви розумієте вираз із джерела 90 – «розбудили народ»? Що вплинуло, на думку автора, на зміну настроїв української молоді в Західній Україні на зламі 1920–1930-х рр.?

91 Офіційний документ

З промови члена Українського національно-демократичного об'єднання Дмитра Паліїва в польському сеймі

Завтрашня Україна, Україна незалежна й соборна визнаватиме, що існування незалежної Польщі є необхідністю... Тому ми стоїмо на єдино раціональній позиції, що Польща, якщо хоче існувати, якщо в майбутньому хоче мати підтримку українського народу, може існувати тільки на засаді самовизначення націй. Ми не вороги польської держави, але ми вороги тієї помилки історії, якою є Польща в сьогоденнішніх кордонах.

Sprawozdania stenograficzne Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Okres II. – 42 posiedzenie z 31. I. 1929. – Ł. 44–45.

92 Офіційний документ

З постанови конгресу ОУН

Беручи ідею Української Самостійної Соборної Держави в підставу свого політичного діяння та не признаючи всіх тих міжнародних актів, умов та установ, що стан українського державного розірвання сотворили і закріпили, Організація Українських Націоналістів ставить себе у категоричне противенство до всіх тих сил... Спираючись на творчі елементи українського громадянства та об'єднуючи їх навколо українського національно-державного ідеалу, Організація Українських Націоналістів ставить собі завдання уздоровити відно-

сини всередині нації, викликати в українському народі державотворчі зусилля, розгорнути українську національну силу на всю її ширину й таким чином забезпечити великій українській нації відповідне місце серед інших державних народів світу.

Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. – С. 217.

93 Погляд сучасника

Зі статті Андрея Шептицького «Хто винен?»

Дивлячись на страшну руїну, в яку попав наш нарід на Придніпрянщині, на небувало тяжкі переживання, руїну нашого шкільництва, крайне зубожіння наших сіл, безробіття майже цілої інтелігентної молоді, крайню нужду, в якій приходиться нашим дітям виховуватися, учитися; на крайній упадок моральності по селах, на безхосенність (безрезультатність... – Ж.К.) нашої проповіді, на те з якою легкою совістю люди, навіть інтелігентні, переступають сьому Заповідь Божу, дивлячись на легкодушність молодих, несовісність старших, на те страшне багно, в яке глибше западаємо... дивлячись на зростаючу небезпеку алкоголізму... на руїну всього того, за чим може лучитися якась тїнь надії батьківщини, – я питав себе, яка того жахливого стану причина? І логіка фактів вела мене безнастанно до другого питання: чи не треба шукати причини тої руїни передовсім в нас самих?

Львівські Архієпархіальні відомості. – 1934. – Т. XLVII. – С. 45.

14. Як ви ставитеся до оцінки А. Шептицького? Чи погоджуєтесь ви з його моральним діагнозом «самі винні»?